

Питання автокефалії Церкви є багатограним і ускладнюється тим, що основоположні принципи існування Церкви були прийняті майже на початку її зародження, а організаційні і культові питання цілковитої самостійності виникали в процесі історичного розвитку держав і Церков, коли Церкви почали кількісно і територіально зростати. Не втрачає воно своєї актуальності і в наш час.

Фактично життя Церкви регламентується рішеннями Вселенських Соборів.

Собор — це зібрання, з'їзд духовенства. Якщо в межах однієї Церкви участь у такому зібранні беруть єпископи, такий Собор називається Архиєрейським, якщо до них ще долучаються священники, монахи та миряни, він називається Помісним. У перші роки існування Церкви Христової були випадки зібрання представників усіх існуючих на той час Церков. Вони увійшли в історію як Вселенські Собори, таких Соборів було сім. На них було розв'язано питання богословського, адміністративного та дисциплінарного характеру. В їх роботі брали участь такі відомі святі, як Миколай Чудотворець, Афанасій Олександрійський, Спиридон Тримифунтський та інші. Після поділу Церкви на католиків і православних у 1054 році католики продовжували називати свої Собори Вселенськими, хоча представники інших Церков на них присутні не були.

Назву «Собор» також застосовують до великих та важливих за своїм значенням храмів, особливо у випадку, якщо в цьому храмі служить єпископ. Тоді цей храм ще називають кафедральним собором.

Тож одне слово позначає і будівлю, і певні церковні зібрання.

Рішення Вселенських Соборів називаються правилами або канонами. Вони є загальнообов'язковими для всіх Православних Церков. Пізніше, з розвитком тих чи інших Церков, почали збирати Собори місцевого духовенства. Відповідно, рішення цих місцевих Соборів є обов'язковими для тієї ж місцевої (помісної) Церкви, але не для інших помісних Церков (вони можуть бути лишень певним орієнтиром, взірцем). Так рішення, ухвалені архиєрейським Собором Російської Православної Церкви не обов'язкові для Церкви України, Болгарії, Греції та ін., відповідно й навпаки.

Рішення Вселенських Соборів зібрані в Книгу правил. Тобто там знаходяться всі ці канони. І парадокс полягає в тому, що дуже багато з них говорять про способи життя Церкви. Всі вони одноголосно

свідчать про автокефальний устрій Церкви, так що іншого просто бути не може. Але в той самий час терміни «автокефалія», «автокефальна Церква» жодного разу в цих канонах не вжиті.

Між тим інший парадокс полягає в тому, що всі канони, які дотичні до цього питання, розповідають про умови, за яких Церква може бути автокефальною. Але вони не дають чіткого, послідовного регламенту, яким чином Церква має стати автокефальною. Чи вона такою народжується, чи хтось її визнає, надає, дарує ту автокефалію? Патріарх? Який? Вселенський? Сусідній? Чи Президент, князь тощо? Тож ключова проблема полягає в тому, що є перелічені умови, за яких Церква може бути автокефальною, але немає покрокової інструкції, як саме офіційно оформитись в автокефальну Церкву. Ці моменти породжують численні маніпуляції, які існували протягом усієї історії існування Церкви, і спостерігаються в нашому сьогоденні.

Але тут є дуже цікава річ. Дослідник швидко і просто зрозуміє, чому ця процедура не прописана. Адже для людей, які це все створювали, те, що Церква має бути автокефальною, було самоочевидно. Це було настільки просто, що вони іншого не могли помислити. Український дослідник канонічно-правових основ автокефалії, професор Олександр Лотоцький, писав: «На початку християнської доби кожна церковна громада зі своїм храмом та кліром з єпископом на чолі творила одну маленьку демократію; це вже була окрема, правоздатна одиниця у зв'язку незалежних Церков у вищій громаді Вселенської Церкви під сильною для всіх зверхністю — владою Соборною».

Тобто йдеться про те, що на чолі кожної громади/храму стояв єпископ і кожен храм був самостійним та самодостатнім. З розвитком Церкви та збільшенням кількості громад і храмів єпископи делегували частину своїх повноважень священникам; так у кожному храмі служіння звершував священник, а єпископи почали зосереджуватись у більших містах. Для вирішення якихось спірних важливих питань збиралися наради — Собори. Власне ці Собори й були найвищим керівним органом Церкви. Приклад такого зібрання ми знаходимо ще в Біблії, у 15-й главі книги Діянь, де апостоли вирішували різні питання віровчення. Ця подія отримала назву Апостольського Собору або Єрусалимського Собору, відбувалася вона за різними підрахунками в період із 49 до 51 року н. е. Більшість дослідників

вважають цей Собор першим, хоча Книга Діянь свідчить і про раніші зібрання апостолів, зокрема для обрання іншого апостола на місце Іуди Іскаріота та обрання дияконів (1 і 6 глави Кн. Діянь).

Учасники Соборів піклувалися про те, яким чином Церкву будувати духовно і морально чистою. Тут доречно навести термін, який ввів відомий український богослов Кирило Говорун, «риштування Церкви» — всі адміністративні моменти є земними, вони характеризують зовнішні, а не богословські чи віровчительні аспекти і стосуються влади: хто над ким буде панувати, і чи буде взагалі хтось над кимось панувати? Адже апостоли і святі отці, творці канонів, чітко застерігали, що про жодне панування когось над кимось не може бути й мови, і про це ми поговоримо згодом.

Натомість сьогодні маємо численні зловживання і маніпуляції канонами заради панування. Про це говорити сумно і прикро, адже з догматичної точки зору це взагалі має бути чужим для християнства. Навіть деякі з церковних канонів чітко застерігають: «щоб під виглядом благочестя не закрадалася у ваше життя пиха світської влади» (8 правило III Вселенського Собору).

Інший момент, на який потрібно зважати, полягає в тому, що останній, 7-й, Вселенський Собор відбувся 787 року. Тобто у VIII столітті завершилось формування того великого збірника канонічних правил, який називається Книга Правил і є своєрідною конституцією для всієї Церкви.

Книга правил — зібрання рішень Вселенських Соборів, деяких Помісних Соборів, а також правил окремих великих святих. Пізніше з'явилися перевидання Книги Правил з тлумаченнями та доповненнями на підставі рішень інших, місцевих Соборів: Номоканон, Кормча книга тощо.

Але станом на VIII століття ще не виникало проблем, пов'язаних з автокефалією, наприклад, Болгарської Церкви, Сербської, Української, Російської і т.д. Адже більшості з них тоді ще не існувало (як офіційної звершеної інституції, а не окремих храмів та громад на території цих країн).

Отже, розмову про автокефалію Церкви, я хотів би почати з пояснення деяких термінів. Найперше треба знати, що главою Церкви є Ісус Христос. Будь-якої Церкви: Російської, Української, Константинопольської, Болгарської, і так далі. Натомість якщо говорити

про очільника Церкви, митрополита чи Патріарха, це посада голови певної церковної адміністративної одиниці. Христос заснував одну Церкву. Ми в це віруємо, ми це визнаємо, ми це кожного разу проголошуємо під час Літургії, у Символі віри та молитвах. Христос звертається не до якоїсь групи людей (етносу, певної культури чи історичного періоду), а до всього людства в розмаїтті його культур та історичних епох. Христос говорить: «Ідіть по цілому світові, та всьому створінню проповідуйте Євангеліє» (Мк. 16:15). У Христі зникають усі расові та культурні відмінності (тут також доречно пригадати родовід Ісуса Христа, про який ідеться у першій главі Євангелія від Матфея та третій главі Євангелія від Луки), як пише св. ап. Павло: «Тут немає різниці між юдеєм та елліном, бо один Господь у всіх, багатий для тих, хто кличе Його» (Рим. 10, 12).

Термін Церква походить від грецького слова «ἐκκλησία» — еклесія, яке перекладається, як зібрання або спільнота за однаковими інтересами. Можна навести таку паралель: футбольний фан-клуб, клуб шанувальників якоїсь марки чи моделі автомобіля, як от VW Bulli, у ті часи теж міг називатися терміном «еклесія». Але якщо ми говоримо в релігійному, християнському контексті, то це спільнота, зібрання людей, які вірять в Ісуса Христа. Доречно наголосити, що ми, тобто люди, ходимо до храму, а не до Церкви. Багато людей ці поняття не розрізняють і їх ототожнюють. Правильно говорити, що люди, віряни, — це і є Церква, тобто Церква збирається в храмі для спільного богослужіння. Тож коли ми будемо вживати слово «церква» на позначення храму, писатимемо його з маленької літери, а коли матимемо на увазі організацію, інституцію, писатимемо з великої.

Офіційно датою народження Церкви вважається П'ятидесятниця (33 рік нашої ери, 50-й день після Воскресіння), тобто день Сходження Святого Духа,¹ коли апостоли після Вознесіння Ісуса Христа сходженням Святого Духа отримали дари: розуміння Слова Божого і володіння різними мовами, якими до цього вони не розмовляли. Книга Діян в Біблії чітко про це розповідає. Після цього апостоли розійшлися по світу із проповіддю Слова Божого. Ці події і вважаються офіційним заснуванням Церкви. Уже тут бачимо натяк

на Помісність. Тому що, зауважимо, коли возносився Господь, їм чітко було сказано залишатися в Єрусалимі до сходження на них Святого Духа (Діян. 1, 4–8). Результатом цього сходження стала можливість для апостолів розмовляти мовою кожного народу, до котрого вони підуть. І це вже перший момент, який нам говорить про те, що Церква абсолютно ніяким чином не утискає ту чи іншу національність та її мову. Церква не виключає будь-якої національності, але вона говорить про те, що національність не заважає людині бути вірною Христу і вірною Церкві. Таким чином, коли якась Церква виключає певний етнос, певний народ за мовним, расовим чи етнічним принципом, така Церква не має права називатися Церквою. Вона не є Христовою. Те, що намагаються робити російські державні та церковні правителі з Україною впродовж століть, — антихристиянська політика: зокрема оголошення українців малоросами, заперечення існування такої нації, неприйняття української мови. Якщо Євхаристія (Святе Причастя), що приймається у Помісній Церкві, у той чи інший спосіб виключає якусь расу, національність, стать, вік, професію² — це несправжня Євхаристія і, безперечно, неправдиве Божественне єднання.

Отже, апостоли не вирушили на проповідь, допоки не отримали можливість звертатися до аудиторії рідною, знайомою їй мовою. Згадаймо апостола Павла, котрий говорить, що краще сказати одне слово зрозумілою мовою, аніж тисячу слів незрозумілою мовою (1 Кор. 14, 9–19).

Ось такі біблійні приклади. Не з робіт науковців, а з найголовнішого християнського джерела — Біблії. Як бачимо, мова має вкрай важливе значення.

У контексті вище сказаного інформація до роздумів: в Олександрійському Патріархаті на Африканському континенті сьогодні богослужіння звершується трохи більше ніж 50 місцевими мовами, і там не переймаються, що Бог «не почує» когось із вірян. А от перейти в Україні на українську мову, на думку деяких ієрархів РПЦ та УПЦ МП, рівноцінно смертному гріху.

Вирушаючи проповідувати, апостоли ставили собі за ціль у першу чергу потужні міста: столичні центри або порти, де були великі

скупчення людей. Вони проповідували там (детальніше про це можна прочитати в Біблії, зокрема в Книзі Діянь) і залежно від обставин могли пробути в такому місті декілька місяців, подекуди до двох років. І в процесі їхньої проповіді люди наверталися до християнства. Апостоли їх хрестили. Коли громада, тобто вся спільнота цих віруючих людей, збільшувалась і апостоли не встигали виконувати свої обов'язки, вони починали обирати собі помічників, після чого шляхом рукопокладення висвячували їх на священників (пресвітерів) або єпископів.

Таїнство — особливі богослужбові чини Православної Церкви, у яких, згідно з віровченням, на людину сходить Божественна благодать.

Таїнство хіротонії — це Таїнство висвяти людини в один із трьох священничих чинів — диякона, священника чи єпископа. Назва походить від грецьких слів «рука» і «класти», оскільки апостоли при нареченні кандидата на священство клали йому на голову свою руку (1 Тим. 4, 14; 2 Тим. 1, 6). Цей звичай у Церкві зберігається і по сьогодні як зовнішня ознака тягlosti цього рукопокладання ще до самих апостолів: вони поклали руки на своїх учнів, ті на своїх, і так аж до сьогодні. Тому часто Таїнство хіротонії ще називають Таїнством священства або рукопокладання.³

Часто бувало так, що рукопокладені особи хрестили новонавернених людей, а апостоли продовжували проповідувати. Це робилося для того, щоб краще, швидше та ефективніше виконувати проповідницьку функцію. У Першому Посланні до Коринфян апостол Павло говорить, що кожен має виконувати те, до чого був покликаний, зокрема хтось хрестити, а хтось — проповідувати. Між християнами тоді виникла суперечка, хто авторитетніший чи кращий, бо вони хрестились від різних людей. На що апостол відповів: ви Христові, а не Петрові, Павлові, Кифові, бо ви всі хрестилися в ім'я Ісуса Христа. І в той же час зітхнув з полегшенням, оскільки він нікого з них не хрестив (за невеликим виключенням). У цьому контексті дехто твердить, що таким чином апостол Павло применшує Таїнство хрещення. Але ні. Він не применшує Таїнство хрещення, а лише говорить про

те, що прийшов проповідувати, а хрестити поставив окремих людей. На цьому прикладі ми бачимо, що апостоли потребували помічників (перших служителів) та розуміємо їхні можливі функції.

Отже, коли громада вже більш-менш була сформована, апостол, той чи інший, залишав на місці рукопокладеного учня, а сам вирушав далі. Згодом, якщо виникали якісь проблеми, суперечки, непорозуміння, або просто щоб передати якусь інформацію, апостол, той чи інший, знову ж таки, відправляв послання до тієї місцевої Церкви. І дуже важливо, що вже тут ми бачимо термін «Церква». Наприклад, в посланнях ми зустрічаємо такі терміни, як Церква Лаодикійська, Церква Коринфська та інші. Тобто зібрання вірних апостол Павло називає Церквою. І вже на таких прикладах можна говорити про Помісність, про Церкву помісну, тобто Церкву якоїсь території (1 Кор 1, 2; 1 Кор. 16, 19; Кол. 4, 16).

Повертаючись до осіб, яких апостоли залишали після себе: вони називались пресвітерами (пастирями, священниками) або єпископами. Сьогодні ми дуже чітко розрізняємо єпископа і священника, ми розрізняємо ці служіння. У ті часи, щонайменше перших двох століть, церковна термінологія ще не була розроблена. У Біблії ми бачимо приклади, коли одну і ту саму особу називають і пресвітером, і єпископом. Зокрема це можна простежити, читаючи послання апостола Павла до Тимофія або до Тита.

Коли громада росла і потребувала більше служителів, єпископ висвячував якусь обрану особу в священники і фактично делегував їй право звершувати богослужіння через Таїнство хіротонії. Таким чином Церква розросталася.

Церкви — Коринфська, Галатійська, Церква Лаодикії — згадуються в Біблії, зокрема в посланні до Коринфян і до Колосян. А в II столітті маємо приклад святителя Полікарпа Смирнського: він, будучи єпископом міста Смирни, залишив після себе послання. Одне з них починається словами: «Церква Божа, що перебуває у Смирні, Церкві Божій, що перебуває у Філомелноні, і всім громадам світу, що належать святій кафоличній Церкві». Тут не можна і близько говорити про якусь зверхність чи то підлеглість однієї Церкви іншій. Ми чітко бачимо, як рівний говорить з рівним. Це і є прикладом автокефальності, прикладом помісності, коли кожна Церква є самодостатньою та незалежною одна від одної, не підзвітною одна одній.